

ALMÁSI TIBOR

A BEREGI EGYZEMÉNY MEGKÖTÉSÉNEK DIPLOMÁCIAI MOZZANATAI

Az 1233. augusztus 20-án megkötött beregi egyezményt — jelentőségét tekintve teljességgel indokoltan — elsősorban tartalmi szempontból vizsgálta a történeti kutatás, ebből következően azonban gyakran háttérbe szorultak, illetve nem mindig pontosan lettek rekonstruálva a megállapodás létrejöttével kapcsolatos tények. Az alábbi tanulmány a megegyezéssel összefüggő források számbavétele és az ezekből nyert adatok vizsgálata révén megkísérli a megegyezés körülményeinek pontosabb feltárását.

A beregi egyezmény megkötésekor már egy éve az országban tartózkodott a pápa legátusa, Pecorari Jakab (Jacobus de Pecoraria, Placentinus) bíboros, praenes-tői (palestrinai) püspök.¹ A pápa, IX. Gergely azzal a megbízatással küldte az országba, hogy vizsgálja ki azokat az egyházi panaszokat, amelyek miatt 1232. február 25-én Róbert esztergomi érsek interdiktumot mondott az országra, s kiközösítette a királynak az izmaeliták és zsidók hivatalviselését támogató két tanácsadóját.² Az egyházfő annak érdekében, hogy a legátus tárgyalásaihoz kedvező kiindulópontot teremtsen, utasította Róbert érseket az egyházi büntetések felfüggesztésére,³ majd egy hónappal később biztosította II. Andrást, hogy a Szentszék engedélye nélkül senki sem közösíthető ki.⁴ Ez utóbbi levélnek nagy jelentősége van, mert rávilágít arra, hogy a pápa a problémák átfogó rendezését kívánta. Nyilvánvalóan felismerte ugyanis, hogy az egyházi fenyték csak a szorult helyzetbe került király újabb ünnepélyes fogadalmainak kicsikarására lehet alkalmas, de nem biztosít megalapozott hátteret az ígéretek feltétlen beváltásához. Ez utóbbi csak a konkrét problémák gyakorlati megoldásával volt elérhető, amit legátusának kellett kieszközölnie. Az egyházi büntetés alkalmazására jogosító felhatalmazás hiánya természetesen megnehezítette Jakab bíboros helyzetét, hiszen a király a pápai biztosíték birtokában igyekezett a végsőkhöz hátráltatni minden előmenetelt a tárgyalásokban, s a követ még csak nem is fenyegetőzhetett komolyabb szankcióval. Valószínű, hogy ez a körülmény döntően befolyásolta a legáció egész menetét. Pecorari Jakab tárgyalta a király képviselőivel, de újabb és újabb kifogásokkal ezek a megbeszélések mindig megszakadtak. Így a legátus zömmel olyan ügyekkel foglalkozott magyarországi működése első évében, amelyek az egyház belső viszonyait érintik, de a királyság és az egyház kapcsolatában nézeteltéréseket okozó problémákról ekkor egyáltalán nem történtek intézkedések. Az ezen időszakban kelt oklevelek tartalma tehát

¹ A bíboros életútjáról FERDINANDUS UGHELLI—NICOLAUS COLETI: *Italia sacra sive episcopi Italiae* I. Venetiis 1717.³ 207—208.

² AUGUSTINUS THEINER: *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia* I. Romae 1859. (a továbbiakban: THEINER I.) 108.

³ 1232. július 22. Uo. 105.

⁴ 1232. augusztus 22. Uo. 106.

szinte teljesen elfedi a legáció alapvető célját: az egyházi sérelmek orvoslását. 1233 augusztusa folyamán azonban döntő változásnak vagyunk tanúi: Jakab bíboros nyílt, az egyház konkrét gazdasági érdekeit szolgáló követelésekkel lép fel, ami egy-szersmind azt is jelenti, hogy kilép a legáció korábbi, pusztán belső egyházi ügyekkel foglalkozó működési köréből, amelybe nagyrészt II. András kitérő manőverei szorí-tották.

A fordulat okát keresve három, 1233. augusztus 12-én kelt pápai levél van segít-ségünkre. Ezekből kettő a legátusnak, egy pedig II. Andrásnak szól. A Jakabhoz intézett egyik levélből⁵ megtudjuk, hogy a legátus jelentésben számolt be IX. Gergely-nek a magyarországi helyzetről, s káplánját, Rogeriust is Rómába küldte e célból. Noha a beszámoló pontos tartalmát nem ismerjük, a pápa válaszából mégis arra kell következtetnünk, hogy elsősorban a királlyal folytatandó tárgyalások kérdése állt középpontjukban. A jelentéstételt nyugtázó pápai irat ugyanis elmondja a továb-biakban, hogy a király a megbeszélések elől mindenféle hiábavaló ürügyekre hivat-kozva, rossz tanácsadókra hallgatva elzárkózik, a különböző határidőket pedig állandóan halogatja. A pápa értesülvén erről felhatalmazza levelében Pecorari Ja-kabot, hogy amennyiben András nem törekednék e fenti panaszok kijavítására és magatartása megváltoztatására, ismét exkommunikálja a király tanácsadóit, s mondja ki az interdiktumot az országra. A legátus ezzel megszerezte azt az eszközt, amellyel alkudozásai során hatékonyabban léphet fel II. Andrással és az ország vezető tiszt-ségviselőivel szemben. A pápai felhatalmazás döntő változást idézett elő az erővi-szonyokban. Mit sem ért már András kezében az egyházi fenyték közvetlen alkal-mazásának veszélyét elhárító, előző évi pápai biztosíték. Feltételezhető, hogy a kúriá-nál referáló Rogerius római küldetése nemcsak egyszerű helyzetjelentésre korláto-zódott, hanem az exkommunikációra és interdiktumra vonatkozó pápai felhatalma-zás megszerzésével is összefüggésben állt. Ennek alapján úgy tűnik, hogy a legáció két szakaszának elkülönítéséhez a fő kritérium nem a követi működés céljainak, jel-legének különbözőségében, hanem a legátus helyzetének eltérő voltában keresendő. A bíboros valószínűleg ugyanolyan aktivitással és célratöréssel igyekezett eredményt elérni 1233 augusztusa előtt is a királyi képviselőkkel folytatott tárgyalásain, mint utóbb, csakhogy ehhez fegyverei akkor még nem voltak eléggé hatékonyak.

A további vizsgálódásnak elsősorban két kérdés megválaszolására kell kitérnie. Az első: módosultak-e időközben IX. Gergelynek a legátus működésével szemben támasztott elvárásai? A második: valóban szerepet játszott-e a pápai felhatalmazás a beregi egyezmény létrejöttében?

Noha az exkommunikáció és az interdiktum kimondásának lehetővé tételével úgy tűnik, hogy az első kérdésre igennel kellene válaszolnunk, a pápai álláspont alaposabb vizsgálata mégis megfontolásra int. Már a felhatalmazást tartalmazó, hivatkozott levél záró soraiból is kivehető, hogy Gergely pápa a komolyabb egyházi büntetés alkalmazását csak végső esetben tartja elfogadhatónak. A tilalmak újbóli érvénybe léptetését abban az esetben engedélyezi ugyanis követének, ha a kialakult helyzet megfontolt mérlegelése után nem lát más megoldást. Ugyanakkor arra is inti, hogy ne hirtelenkedve, hanem kellő komolysággal cselekedjék.⁶ Figyelmet ér-demel ebből a szempontból második, ugyane napon kiadott, Jakabnak szóló rövid levele is.⁷ Ebben Gergely — a hasonló esetekben gyakran felmerülő nehézségekre hivatkozva — immár *expressis verbis* meghagyja Jakabnak, hogy az exkommuni-

⁵ Uo. 115. (196. sz.)

⁶ Uo.

⁷ Uo. 116. (197. sz.)

kációt ne terjessze ki a királyra és fiaira. Mindez arra mutat, hogy az egyházfő továbbra is megegyezésre szeretne jutni a magyarországi problémák rendezésében, ugyanakkor azonban felismeri, hogy legátusa eddigi pozíciói ezt nemigen teszik lehetővé. Megadja ugyan az erősebb fegyver alkalmazásának lehetőségét, de azt is igyekszik egyben Jakab értésére adni, hogy ezekkel csak igen nagy megfontolással és körültekintéssel éljen. A pápa egyezkedő szándéka látható II. Andrásához intézett leveléből is.⁸ Ebben szemrehányóan felsorolja azokat a „szörnyű” visszaéléseket, amelyek miatt annak idején Róbert érsek az egyházi tilalom kihirdetésére kényszerült, s amelyeket András a legátus intő szavai hatására sem orvosolt még. Biztosítja a királyt, hogy személyét őszintén kedveli, ám minthogy a pápának egyenlően kell mérnie mindenki cselekedeteit, azt az ítéletet, amelyet a legátus a „rebellisekkel” szemben fog hozni, ő is kénytelen lesz jóváhagyni. A levél sorai inkább a megegyezésre rábeszélő szándékot, semmint a „bűnössel” szembeni engesztelhetetlen haragot tükrözik.

A fentiekben vázolt pápai hozzáállás könnyen érthetővé válik, ha a vizsgálódás köre szélesebb — a császárság és a pápaság diplomáciai viszonyát magába foglaló — keretekre is kiterjed. Pecorari Jakab első diplomáciai szereplésére 1232 első felében, az Észak-Itáliában kibontakozott lombard válság rendezésekor került sor.⁹ A II. Frigyes császár és a Lombard Szövetség között közvetítő Szentszék egyik megbízottjaként Jakab bíboros vezette a tárgyalásokat. A pápai diplomatak működésének eredményeként 1232. május 13—14-én a szemben álló felek olyan békét kötöttek,¹⁰ amelyben elismerték vitás ügyeik rendezésében a szentszéki döntőbírótság illetékességét. Gergely pápa ezt az eredményt a császárság felső-itáliai hatalmi bázisának meggyengítésére igyekezett kihasználni, törekvése azonban szembeállította azokkal a mérsékelt irányzathoz tartozó bíborosokkal, akik békés, rendezett kapcsolatokat kívántak teremteni II. Frigyesel. Érezhető a kúrián belüli két eltérő álláspont hatása az 1233. június 5-én kihirdetett döntőbíróági ítéletben is.¹¹ Az ítélettel szabályozatlanul hagyja Felső-Itáliának a birodalomhoz fűződő államjogi viszonyát, tehát nem teljesíti be a császár elvárásait. Ugyanakkor elmarasztalja a lombardokat abban, hogy akadályozták Frigyes Ravennába összehívott birodalmi gyűlésének lebonyolítását, s ezért elégtétel adására szólítja fel őket. Nem érik el a lombardok azt a céljukat sem, hogy a pápa kötelezze a császárt szövetségük biztonságának garانتálására. Az ítélet nem elégítette ki a szemben álló feleket, s a kihirdetését követő események tovább mélyítették a kúrián belüli ellentéteket is. Nem sokkal később ugyanis a pápa a Lombard Szövetség képviselői előtt kifejtette, hogy a béke nem vonatkozik a császárhű lombard városokra, azaz lehetséges, olyan háborút viselni e városok ellen, amely nem érinti a császár hatalmát.¹² IX. Gergelynek ez az állásfoglalása merőben ellentétes a döntőbíróági ítélet tartalmával, hiszen ott a lombardokat arra kötelezték, hogy a békét a császárhű városok, helyek és személyek — egyháziak és világiak — számára egyaránt sértetlenül őrizzék meg, s tartózkodjanak minden velük szembeni gyűlöletől, rosszakarattól, joggatlanságtól és sértéstől.¹³

⁸ Uo. 114. (195. sz.)

⁹ A lombard válság eseményeit, valamint a bíborosi kollégiumon belüli viszonyokat részletesen elemzi FERDINAND FEHLING: Kaiser Friedrich II. und die römischen Cardinäle in den Jahren 1227 bis 1239. Berlin 1901. (a továbbiakban: FEHLING) Jakab lombardiai legációjáról 18—29.

¹⁰ Monumenta Germaniae Historica (a továbbiakban: MGH) Legum tom. II. Hannoverae 1837. 294—298.

¹¹ MGH Constitutiones et acta publica imperatorum et regum II. Hannoverae 1894. (a továbbiakban: MGH Constit. II.) 219. és MGH Legum tom. II. 299—300.

¹² 1233. június 12. MGH Constit. II. 221.

¹³ MGH Constit. II. 220.

IX. Gergely szándéka a császár erejének megosztása és hatástalanítása, nem pedig a hosszú távú megbékélés vele.

Hasonló eszközök jellemezték Frigyes törekvéseit is: ő a bíborosi ellenzék mozgósítása révén kívánja cselekvésképtelenné tenni az egyházfőt. A pápa megkerülésével a bíborosokhoz fordult, felpanaszolván, hogy a pápa a lombardok tömeges túlkapásaiért nem igyekezett őt kellő elégtételben részesíteni, döntése nincs tekintettel a személye és a birodalom iránti köteles tiszteletre, s önkényes intézkedésével nem szolgálhatja az egyház javát sem. Frigyes reménykedik abban, hogy a bíborosok tanácsával megegyezést lehet elérni.¹⁴ A császár megosztó politikája eredményesnek bizonyult. Amikor Gergely augusztusban Anagniba költözött, az addig ott tartózkodó ellenzéki bíborosok Rietibe vonultak.¹⁵ A pápa felismerte a helyzet tarthatatlanságát: 1233. augusztus 12-én ugyan dühödtt méltatlankodással utasította vissza a császár rágalmaival, mégis kifejezte hajlandóságát, hogy a bírósági eljárást újból lefolytassák.¹⁶ Ezen körülmények pontosan megvilágítják az ugyancsak augusztus 12-én kelt, Magyarországgal kapcsolatos pápai levelek hátterét. Az egyházfő szempontjából igen csak megfontolandó lehetett a legerősebb fegyver alkalmazása Magyarországon éppen akkor, amikor pontosan az erőpolitika túlhajtása miatt kerültek veszélybe a császárral szemben elért diplomáciai eredmények, s amikor veszedelmes meghasonlás támadt az egyház legszűkebb vezetésében e politika miatt.

Vizsgáljuk meg a továbbiakban, hogy mennyiben hatott a pápai állásfoglalás a magyarországi eseményekre! A problémát azért nem lehet megkerülni, mert a pápai levelek kiadása és a beregi egyezmény megkötése között mindössze nyolc nap telik el, és erősen kétséges, hogy ez az idő elegendőnek bizonyult-e a pápai bullák megérkezéséhez. A beregi egyezményt tárgyaló szakirodalomban e kérdés kapcsán eltérő vélekedések olvashatók. Knauz Nándor a következőket írta: „E levelek valószínűleg csak a kiegyezés megtörténte után érkeztek meg, de a kiegyezés létrejöttére mégis okvetlenül hatottak, mert Endre kétségkívül tudta, hogy a pápai követ az ügyet Rómába fellebbezte, s így a pápai levelek tartalmát is előre gyaníthatta.”¹⁷ Ugyanígy ítélte meg az eseményeket — Knauz nyomán — Balics Lajos is.¹⁸ Hasonló eredményre jutott Fraknói Vilmos: „Ezek a pápai iratok, alighogy útnak indítottak, fölöslegessé váltak. Időközben a király azt az óhajátását fejezte ki, hogy a legátus követeivel ő maga tárgyalhasson.”¹⁹ Pauler Gyula és Kristó Gyula említetlenül hagyva, hogy a leveleknek az egyezmény létrejötte előtti megérkezésére pusztán nyolc nap állt rendelkezésre, a megállapodás megkötésében a pápa állásfoglalásának is szerepet tulajdonítanak. Pauler szerint II. Andrásnak „végre mégis engednie, vagyis inkább ígérnie kellett, mert a pápa 1233 nyarán már türelmetlen kezdett lenni.”²⁰ Kristó Gyula ezt írja: „A már erősen türelmetlen és Endrével szemben a legsúlyosabb egyházi büntetések kiszabásától sem vonakodó pápa nyomására Endre nem tehetett mást, mint meg-

¹⁴ MGH Constit. II. 222—223.

¹⁵ FEHLING 41.

¹⁶ MGH Epistolae saeculi XIII. e regestris Pontificum Romanorum selectae I. Berolini 1883. 445—447.

¹⁷ KNAUZ NÁNDOR: II. Endre szabadságlevelei. Pest. 1869. (a továbbiakban: KNAUZ) 50. In: Akadémiai Értekezések a Történelmi Tudományok köréből I.

¹⁸ BALICS LAJOS: A római katolikus egyház története Magyarországon. II/1. Bp. 1888. 267.

¹⁹ FRAKNÓI VILMOS: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szent-székkal I. Bp. 1901. 54—55.

²⁰ PAULER GYULA: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt II. Bp. 1899. (a továbbiakban: PAULER II.) 119.

pecsételtette a megegyezés két eredeti példányát.”²¹ Hóman Bálint számolt a levelek eljuttatásának rendkívül rövid idejével, ennek ellenére úgy vélte, hogy a felek tartalmuk ismeretében tárgyaltak. A problémát a következőképpen kísérelte áthidalni: „A bíbornok azonban a hadi készülődésről értesülve, azonnal jelentést tett Rómába, s Gergely pápa 1233. augusztus 12-én gyorsfutárral küldött levélben intette a királyt bíboros követe tanácsainak megfogadására és a sérelmek sürgős orvoslására. Levélben erős szavakkal tört pálcát a kereszténységet és az egyházat sértő visszaélések felett, s egyidejűleg felhatalmazta Jakabot a legerősebb eszközök — a kiközösítés és egyházi tilalom — alkalmazására. A pápai levél és a bíbornok ultimátumszerű üzenete beregi táborában érte Andrást...”²² Hómannak a gyorsfutárokkal kapcsolatos bizonyíthatatlan és valószínűtlen állítása erősen megkérdőjelezhető. A pápának a fenyegetésekre vonatkozó levelei Jakabnak szóltak, először tehát neki kellett ezeket kézhez kapnia. Ő viszont nem a beregi erdőben tartózkodott. Megbízottjait nyilvánvalóan augusztus 20-a előtt küldte a hadait Halics felé vezető király után. Hóman feltevézése szerint nyolc nap állt a gyorsfutárok rendelkezésére, hogy a levelek eljussanak a címzettekhez. Csakhogy, ha Jakab két-három nappal előbb elküldte követeit, akkor már öt-hat nap alatt a legátushoz kellett érniük a futároknak, amennyiben a felek valóban ismerték a megállapodáskor IX. Gergely instrukcióit. A kései kutató a nyolc nap utólagos ismeretében igyekszik „meggyorsítani” a levelek útját, azonban korántsem bizonyos, hogy a futárok is így cselekedtek. Sokkal valószínűbb, hogy a pápai iratok már késve érkeztek meg, s így az eseményeket figyelmen kívül hagyásukkal kell rekonstruálnunk.

Ismert, hogy az egyezség megkötésére II. András halicsi felvonulása közben került sor. Ennek pedig igen nagy jelentőséget kell tulajdonítanunk. Hóman úgy vélte, hogy maga a hadjárat is a király tárgyalásokat kerülő magatartásának a része: András inkább vállalta a felvonulást, mint a legátussal való egyezkedést.²³ Kétségtelen, hogy egy halicsi hadjáratához — a magyar kézen levő fejedelmi trón permanens bizonytalansága miatt — bármikor találhatott ürügyet. A rendelkezésünkre álló források alapján²⁴ nem tudjuk biztosan megállapítani a hadjárat előkészítésének pontos okát. Egy dolog mindenesetre ettől függetlenül is bizonyos, mégpedig az, hogy a legátus nem nézte jó szemmel a hadi készülődést. Megbízottakat küldött a király után, mert még a hadviselés kezdete előtt megállapodásra akart jutni Andrással. Jakab bíboros mindenképpen kényszerhelyzetben érezhette magát, ha a pápa útmutatásainak bevárása nélkül is lépéseket kezdeményezett.

Voltaképpen különös, hogy a két megbízott, Bertalan veszprémi püspök és Cognoscens esztergomi kanonok útja eredménnyel járt, hiszen András mindaddig sikeresen el tudta háritani az egyházzal kapcsolatos kellemetlen gondok rendezését. Alaptalannak látszik Fraknoi fentebb idézett feltevése, hogy ti. a király maga kívánta volna a tárgyalásokat a legátus követeivel. Miért éppen a hadi előkészületek közepette jutott volna eszébe az addig minden eszközzel halogatott és került megbeszélések lebonyolítása? Sokkal valószínűbb, hogy ekkor sikerült őt rákényszeríteni a tárgyalásokra, és ez elől nem talált már semmilyen kibúvót. A két legátusi megbízott eljárásában az a legfeltűnőbb, hogy nemcsak a megbeszéléseket tudták ráerőltetni az uralkodóra, hanem a bíboros általuk előterjesztett diktátumát is elfogadtatták vele. Bertalan és Cognoscens ezt egyetlen esetben érhatték el csak: akkor, ha a királyt ultimátumszerűen az azonnali megegyezés és az egyházi fenyegetés kimondása közötti

²¹ Magyarország története tíz kötetben I/2. Bp. 1984. 1363.

²² HÓMAN BÁLINT—SZEKFI GYULA: Magyar történet I. Bp. 1941. 511.

²³ Uo.

²⁴ HODINKA ANTAL: Az orosz évkönyvek magyar vonatkozásai. Bp. 1916. 289—291.

választásra kényszerítették. Nem tudunk elképzelni semmilyen más, olyan erejű szankciót, amely — különösen a legátus jelenléte nélkül — rábírhatta II. Andrást a beregi egyezménybe foglalt súlyos, néhol teljesíthetetlen feltételek vállalására. Elképzelhető, hogy a király tudomást szerzett Rogerius római újtárol, s így joggal vélte az ultimátum mögött a pápai akarat megnyilvánulását. Valójában azonban csak a szorult helyzetbe került legátus egyes diplomáciai húzásáról lehet szó.

Az események ily módon feltételezett körülményei arra is magyarázatot adnak, hogy miért nem a bíboros jelent meg a király táborában. Amennyiben a király elutasította volna a diktátumot, kiközösítése vagy az ország interdiktum alá helyezése a legátus részéről — ha az végül nem találkozik a pápa akaratával — nehezen helyrehozható körülményeket teremtett volna, s feltétlenül elhamarkodott lépésnek bizonyul. Ezért nem is vállalkozhatott rá a bíboros. A hozzá képest kétségkívül kisebb súlyú püspök és kanonok pápai akarral alá nem támasztott fenyegetőzése viszont kisebb veszélyekkel járt a lehetséges következményeket tekintve. Még esetleges meghátrálásuk is sértetlenül hagyta volna Jakab bíboros tekintélyét és cselekvési szabadságát. Abban az esetben viszont, ha a király kész tárgyalni a megbízottakkal, s a megállapodás mellett dönt — amint az meg is történt —, a legátus teljes sikert ér el. A beregi erdőben előterjesztett tervezet biztosítékot nyújt Jakabnak, hogy a meg egyezés végső megerősítése az ő jelenlétében fog megtörténni. Ennek az augusztus 20-án vállalt kötelezettségének a király hamar eleget tett, minthogy a háborús készülődés abbamaradt. A felvonulás megszakítása egyébként Hóman feltételezését erősíti, nevezetesen, hogy András hadi előkészületei nélkülözték a nyomósabb indítékok. Maga az egyezmény ugyanis elvileg nyitva hagyja a hadjárat folytatását, s csak azt írja elő, hogy a király Oroszországból való visszatérése után huszonöt napon belül köteles fiaival együtt megjelenni a legátus színe előtt, és ott beregi esküjét megismételni s megerősíteni.²⁵ Az az 1233-as halicsi hadjárat félbemaradására vonatkozó, Pauler Gyulától eredő magyarázat, mely szerint osztrák—magyar határvillongások kényszerítették volna vissza Andrást,²⁶ nem teljesen megnyugtató. Elsősorban azért nem, mert nem abszolút biztos kronológiai adatok támasztják alá, hanem az összekapcsolandónak vélt események logikai sorrendbe illesztése. Erre mutat az is, hogy Pauler véleményét nem vették át a későbbi történészek, hanem többnyire megválaszolatlanul hagyták a visszavonulás okait. A nyugati határszélnél feltételezett 1233-as összetűzés azért is problematikus, mert nem tudjuk, hogy pontosan mikor és milyen erők között történt. Meglepő mindenesetre, hogy Pauler szerint is a magyarok törtek be Stíriába, és nem fordítva, ám az osztrákok visszaszorították őket. Ezután szenvedtek vereséget, immár magyar földön az üldöző osztrákok. Az nem valószínű, hogy egy komolyan fontolgatott s már megindult halicsi felvonulással egyidőben királyi utasításra törtek volna be a magyarok Stíriába; inkább kisebb, partikuláris vállalkozást kell feltételeznünk. Minthogy azonban az osztrákok végül felmorzsolódtak, végképp elfogadhatatlannak látszik, hogy ezért szakadt volna félbe András hadjárata. Az újabb — az előzővel esetleg összefüggésben levő —, ugyancsak magyar támadásra már Béla ifjabb király vezetésével került sor, de csak 1233. november 1. után.²⁷ Úgy véljük, hogy a királyi had felosztatását legkézenfekvőbbben a beregi egyezmény megkötésével, illetve az állítólagos halicsi vállalkozást kiváltó okok elhárulásával lehet indokolni.

²⁵ A beregi erdőben kötött megállapodás szövege: KNAUZ 52—63.

²⁶ PAULER II. 122—124.

²⁷ E háború okáról SZALAY LÁSZLÓ: Magyarország története II. Pest 1862.² 27.

²⁸ E körülményre Karácsonyi Béla hívta fel figyelmemet, melyért ezúton is köszönetet mondok.

Az eddig elmondottakat egy újabb szempont tekintetbevétele egészítheti ki. Az egyezmény létrejöttének napján, augusztus 20-án a királynak jelen kellett volna lennie a fehérvári törvénylátó napon.²⁸ Nem hagyható számításon kívül a feltételezés, hogy András hadi készülődése s távozása az ország központi területeiről ezzel is összefüggésben állt. A király esetleges megjelenése Szent István napján Fehérváron, valószínűleg elkerülhetetlenné tette volna a legátussal folytatandó tárgyalásokat, vagy éppen a megegyezést. Semmit nem tudunk a nádor — akinek az Aranybullák értelmében a királyt helyettesítenie kellett Fehérváron — hollétéről, s a törvénylátó nap megtartásáról sem. Elképzelhető, hogy Jakab bíboros távolmaradása a beregi erdőből szintén kapcsolatban van a fehérvári törvénynappal. Források hiányában e körülmény pontosabb felvázolása, szerepének felmérése azonban nem lehetséges, a beregi egyezmény és a fehérvári törvénylátó nap időbeli egybeesése alapján legfeljebb valamely összefüggés elképzelhető fennállását tudjuk jelezni.

Visszatérve az augusztus 20-a után történt eseményekre említést érdemel mindenekelőtt, hogy Bertalan püspök és Cognoscens kanonok a beregi erdőben elfogadtatták Bélával is a II. András ígérte feltételek megtartását és ezek teljesítését trónrajutása esetére is. Az erről kiállított augusztus 22-i oklevélből²⁹ értesülünk arról, hogy Béla mellett a pártjához tartozó főemberek is felesküdték erre. A hangsúly e lépésnél valószínűleg nemcsak a beregi egyezmény jóváhagyására esett, hanem a rendezés folyamatos érvényének biztosítására, a szerzett jogok és előnyök tartósítására is. A király megismételt esküjére Esztergomban került sor szeptember folyamán. Az eskütétel közelebbi időpontját nem ismerjük. Egyetlen szempont lehet itt segítségünkre. Tudjuk, hogy az egyes egyházaknak a beregi megállapodás alapján juttatott sójövodelmekről október 1-én adták ki az első okleveleket.³⁰ Semmi sem indokolja, hogy az eskütétel és a sóról intézkedő oklevelek kiállítása között hosszabb idő telt volna el. Sőt, minden amellet szól, hogy a legátus a király ígéreteinek mielőbbi realizálását szorgalmazhatta csak. Számára ugyanis nem a királyra kényszerített eskü, hanem az egyezménybe foglaltak megvalósulása volt az eredményesség mércéje. Eszerint valamikor szeptember utolsó napjaiban jelent meg András Pecorari Jakab színe előtt. Az újabb szakirodalom többnyire nem emlékezik meg erről az eseményről, hanem határozottan az augusztus 20-i egyezséget állítja a rendezés ismertetésének középpontjába. Ennek ellenére úgy véljük, hogy nem szabad pusztá formalitásként értékelnünk az esztergomi találkozást. Különösen azért nem, mert a beregi egyezmény végrehajtására, a sójövodelmekről rendelkező oklevelek kiadására csak ezt követően került sor. Jakab nem tekintette véglegesen elintézeteknek a problémákat a beregi erdőben történetekkel. Eljárásának szerves részét alkotta a jelenlétében megismételt eskü. Feltehetően azért kívánta ezt meg, mert a pápa állásfoglalásának ismeretében akarta csak lezárni az ügyeket. Ebből a nézőpontból a szeptember végi események a beregi megállapodás lezárását és perfektuálását jelentik. Jakab lépéseinek helyessége bebizonyosodott a pápai levelek (és talán Rogerius) megérkezésével. Működése eredményességének tudatában teljes határozottsággal kényszerítette a királyt a pápai beavatkozás jogosultságának elismerésére. Érdemes itt kitérni arra

²⁹ WENZEL GUSZTÁV: Árpád-kori Új Okmánytár I. Pest 1860. (a továbbiakban: ÁÚO) 306—307.

³⁰ Ekkor részesült sójövodelemben a pornói cisztercita konvent (ÁÚO VI. 517.), a szentgotthárdi monostor (SZENTPÉTERY IMRE: Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I. Bp. 1923. 161—162. 505. sz.), a pannonhalmi apátság (A Pannonhalmi-Szent-Benedek-Rend története I. Bp. 1902. [a továbbiakban: PRT] 723.), a szentkeresztii apátság (ÁÚO I. 302), a tihanyi apátság (PRT X. Bp. 1908. 519.) és a pilisi apátság (1236. február 8-i átiratban: THEINER I. 143.).

a többletre, amelyet a beregi egyezséghez képest az esztergomi esküről kiállított oklevél³¹ tartalmaz.

Kristó Gyula a Jakab működése révén fokozottan érvényesülő egyházi befolyás illusztrálásakor több ízben felhívta a figyelmet³² egy „a beregi egyezmény körüli időben íródott” királyi levélre, amelyben II. András „olyan végletes formában ismerte el a magyar uralkodó hűbéri függését a római Szentszéktől és a pápától, amilyen módon ezt egyetlen más magyar király sem tette”.³³ András e levele többek között a következőket tartalmazza: Szent István, a magyar nép első királya, „aki nem akart saját hatalmából a királyi trónra emelkedni ... nem akárkitől, hanem Jézus Krisztus helytartójától, Szent Péter utódjától kapta meg a főpapnak adott isteni sugallatra a királyi koronát ... A római pápa tekintélyével, aki őt népünk királyának és apostolának nevezte, osztotta fel tartományait püspökségekre... Miután Isten kegyelméből e szent király törvényes örököséként kaptuk az ország trónját, az említett Szent István nyomdokába óhajtván lépni az egyház iránti hódolatban, és figyelemmel lévén arra, hogy a mi időnkben is követtek el állítólag olyasmit, ami a keresztény hit kárára, s a szent egyház kiváltságai ellen való, ... mi és az ország ünnepélyes követek útján kértük tartományunkat követ által megsegíteni.”³⁴ András e sorai nem egy közönséges levélben olvashatók, hanem a királynak a legátus előtt megismételt esküjéről kiállított oklevél arengájában. Egyedülállóan súlyos, az egyházi beavatkozás jogosultságát igazoló tartalma jól tükrözi a legátus diplomáciai sikerét s a király verezegét. Egyetlen, a pápaság helyzetével kapcsolatos adalékot érdemes még a fentiekhez hozzáfűzni. A magyarországi eseményekkel egyidőben IX. Gergelynek sikerült letörnie a mérsékelt bíborosok ellenállását. Ehhez egy váratlan körülmény segítette hozzá. II. Frigyes császár anélkül, hogy tudomást szerzett volna a pápának a döntőbírósi eljárás újbóli lefolytatását kilátásba helyező augusztus 12-i leveléről, augusztus 14-én elfogadta a kúriai bíróság június 5-i ítéletét. Erről tudósító okmányában kifejezésre juttatta, hogy a pápa és a bíborosok határozatainak mindenkor engedelmességre fog.³⁵ A császár meghátrálása a leghatározottabb igazolását adta Gergely pápa addigi politikájának. Egy időre ellenzékét leszerelve szabadon juttathatta érvényre univerzális uralomra törő politikáját. Igen valószínűnek tűnik, hogy Gergely sikeréről s a császár behódolásáról szeptember végére Magyarországon is tudomást szereztek. E hírek pedig csak megerősíthették Pecorari Jakab határozottságát, ugyanakkor meghunyászkodásra inthették II. Andrást.

Az események fentebb vázolt menete a legátus működésének eredményességéről tanúskodik. Ez a kép azonban roppant csalóka, mert kizárólag a diplomáciai mozzanatok tekintetbevételén alapul. A tagadhatatlan ügyességgel ténykedő Pecorari Jakab diplomáciai úton olyan gazdasági és politikai pozíciók megszerzését biztosította az egyház (a pápai hatalom és a magyarországi klérus) számára, amelyek elfoglalásának semmilyen értelemben nem voltak meg az alapjai. András, mint korábban, most sem igyekezett beváltani ígéreteit. Jakab bíboros ugyan a részletekre is kiterjedő figyelemmel fogalmazta meg diktátuma pontjait, ám András számára ez nem sokat jelentett. Már az egyezményben megállapított határidők is kedvező lehetőséget nyújtottak az

³¹ THEINER I. 116—119.

³² KRISTÓ GYULA: Az Aranybullák évszázada. Bp. 1976. 80.; KRISTÓ GYULA: Magyarország története 895—1301. Egyetemi jegyzet. Bp. 1984. 206—207.; valamint a 21. jegyzetben idézett munkájában, 1365. old.

³³ KRISTÓ GYULA: Az Aranybullák évszázada. Bp. 1976. 80.

³⁴ Árpád-kori és Anjou-kori levelek. [Szerk. MAKKAI LÁSZLÓ—MEZEY LÁSZLÓ] Bp. 1960. 137—138.

³⁵ MGH Constit. II. 224—25.

uralkodónak a beregi pontok kijátszására. A legsúlyosabb anyagi terhet jelentő, az egyház visszamenőleges veszteségeiért vállalt tízezer márkás kárpótlás első részletét például csak 1234. szeptember 8-án kellett kifizetnie.³⁶ András joggal számolt azzal, hogy a legátus ekkor már nem lesz az országban, a magyarországi klérussal pedig könnyebben tud alkudozni. Az eredmények legfeljebb addig voltak biztosaknak tekinthetők, amíg a bíboros az országban tartózkodott. A legátus sikerei tehát inkább a felszínen jelentkező, a pillanatnyi körülmények jó kihasználásából született diplomáciai sikerek, semmint a tényleges gazdasági és társadalmi folyamatok tendenciáinak megfelelő, vagy azokat erőteljesen és tartósan befolyásolni képes eredmények.

³⁶ THEINER I. 118.

T. Almási

LES PHASES DIPLOMATIQUES DE LA CONCLUSION DE L'ACCORD DE BEREG

Le diplomate du pape, le cardinal Jacques Pecorari envoyé en Hongrie en 1232 n'était pas autorisé avec sa mission de légat à l'application d'une punition ecclésiastique plus sévère. Cela a rendu difficile son activité, car André II (1205—1235) cherchait à éviter l'arrangement des problèmes survenus dans le rapport du royaume et de l'Eglise.

Le pape Grégoire IX (1227—1241) n'a donné la possibilité au cardinal que le 12 août 1233 de faire usage de la punition ecclésiastique si besoin est. Mais la conclusion de l'accord du 20 août s'est effectuée sans la connaissance du point de vue du pape, car le cardinal ne pouvait pas attendre l'arrivée des instructions pontificales à cause de la campagne du roi menée en Galicie. Il a fait partir deux clercs de bas rang après les armées du roi pour qu'ils obtiennent l'accord en menaçant le souverain d'excommunication et d'interdit. Le cardinal ne s'est pas chargé personnellement de l'action, car si le roi avait refusé les négociations, il aurait dû appliquer la punition ecclésiastique contre lui sans autorisation pontificale ou bien il aurait dû reculer en risquant son autorité. Mais dans le sac où André II est prêt à négocier avec les délégués du légat — ce qui fut fait —, le cardinal peut obtenir un succès complet.

L'étude, tout en examinant l'arrière-plan de l'activité du légat, s'étale sur l'esquisse des rapports de la papauté et de l'empire de l'époque.

T. Алмаши

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ МОМЕНТЫ СОГЛАШЕНИЯ, ЗАКЛЮЧЕННОГО В ЛЕСУ «БЕРЕГ»

Папский легат Якаб Пекорари, присланный в 1232 г. в Венгрию, не был уполномочен назначать суровое церковное наказание. Это затрудняло его работу, так как Андраш II (1205—1235) старался уклониться от решения проблем, возникавших в отношениях королевства и церкви. Папа Григорий IX (1227—1241) только 12 августа 1233 г. разрешил кардиналу — в случае необходимости — прибегать к церковным наказаниям. Заключение указанного соглашения произошло без учёта точки зрения папы, так как кардинал из-за похода короля против Галича не мог медлить до получения папских полномочий. Посланные им за войсками короля два клира должны были добиться соглашения, пригрозив королю отлучением и интердиктом. Кардинал сам не принял участие в этой акции, потому что — если король в конце концов откажется от соглашения, он должен был бы наложить на него церковное наказание без папского разрешения или же, рискуя своим авторитетом, он должен был бы отступить перед королём. Однако в том случае, если Андраш II пойдёт на переговоры с уполномоченными легата — как это и произошло —, то кардинал добьётся полного успеха. Исследуя деятельность легата, работа останавливается и на отношениях между папством и императорством.